

УДК 378.147:81'243

Ольга Дем'яненко

ФОРМУВАННЯ КРОСКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті досліджена специфіка формування кроскультурної компетентності студентів, майбутніх учителів іноземної мови, у полікультурному середовищі; визначено лінгводидактичні принципи, що є основою формування кроскультурної компетентності. Автор розглядає кроскультурну компетентність як аспект формування мовної особистості, підкреслюючи зв'язок іноземної мови та культури країни.

Ключові слова: кроскультурна компетентність, компетенція, кроскультурна комунікація, полікультурний простір, мова і культура, діалог культур.

У зв'язку з інтеграцією України до європейського освітнього простору актуальності набуває вдосконалення системи підготовки майбутніх фахівців в умовах вищих навчальних закладів. Зокрема, у вузах, які здійснюють підготовку майбутніх учителів іноземної мови, актуальним стає формування кроскультурної компетентності випускників, що виявляється у розумінні специфіки кроскультурних відносин, які виникають у полікультурному просторі. Важливою професійною якістю сучасного фахівця стає здатність до здійснення професійного спілкування іноземною мовою, яке не може бути ефективним без знання правил і норм кроскультурної комунікації. Кроскультурна комунікація, як правило, відбувається в умовах культурних відмінностей, а отже, важливо ознайомити майбутніх фахівців з особливостями тієї культури, мова якої вивчається, і з представниками якої майбутнім учителям доведеться вступати у міжкультурну мовленнєву взаємодію.

Формування кроскультурної компетентності передбачає здатність до кроскультурної комунікації в області майбутньої професійної діяльності, а також створення умов для засвоєння студентами специфіки кроскультурних відносин, а саме: відмінностей в структурах мовленнєвих актів рідної та виучуваної мов і культур, системи цінностей, особливостей вербальної та невербальної поведінки відповідно до норм культури. Період професійної підготовки є найбільш сприятливим для формування компетентної особистості, готової успішно вирішувати різні питання в сфері міжнаціональної взаємодії.

Як зазначає О. В. Юдіна, підвищуючи іншомовну міжкультурну компетентність, ми підвищуємо і професійну компетентність. Саме тому вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах набуває культурологічного сенсу, оскільки майбутній фахівець нового типу, який

володіє іноземною мовою, має здійснювати професійну діяльність на міжнародному рівні, пристосовуватись до нового засобу спілкування, пізнавати іншу культуру та осмислювати власні етнокультурні першоджерела, швидко адаптуючись у полікультурному просторі та виявляючи толерантне ставлення до чужої мови та культури [1, с. 35].

Зважаючи на те, що ми розглядаємо проблему формування кроскультурної компетентності під час вивчення іноземної мови студентами вищих навчальних закладів, то можна припустити, що майбутній викладач завжди виступає як представник культури тієї країни, мову якої він вивчає, і вона певним чином відбивається у його мовленні і мовленнєвій поведінці. Це означає, що вузівський процес вивчення іноземної мови можна частково розглядати як міжкультурне спілкування зі всіма його особливостями, оскільки мовна, соціальна і комунікативна компетенції одного з суб'єктів (викладача) завжди більш висока, ніж іншого (студента). Отже, в такому спілкуванні актуалізується поняття кроскультурної компетентності.

Метою статті є дослідження питання формування кроскультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови в процесі іншомовної підготовки у вузі.

Як видно з досліджень науковців (Н. І. Алмазова, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, В. А. Маслова, О. П. Садохін, І. А. Стернін та ін.), під час навчання майбутніх спеціалістів іноземної мови слід звертати увагу на сформованість таких важливих компонентів кроскультурної компетентності, як лінгвокультурологічна та лінгвокраїнознавча компетенції. Лінгвокраїнознавча компетенція передбачає знання лексичних одиниць з національно-культурною семантикою і вміння використовувати їх адекватно до комунікативної ситуації; лінгвокультурологічна компетенція – готовність до сприйняття іншої форми комунікативної поведінки, розуміння її відмінностей і варіювання від культури до культури, формування стратегій запобігання не тільки смислових, а й культурних збоїв.

Кроскультурна компетентність є важливим аспектом формування мовної особистості вчителя іноземної мови, оскільки вона передбачає позитивне ставлення до різних етнічних груп, що існують у межах однієї держави чи декількох країн. У зв'язку з цим виділяють такі принципи її формування: 1) принцип пізнання універсальних цінностей національної етнокультури; 2) принцип зв'язку рідної та іноземної культур; 3) принцип етнографічного підходу до трактування мовних знаків; 4) принцип мовноповедінкових стратегій і тактик; 5) принцип усвідомлення психологічного боку міжособистісного та міжетнічного діалогу; 6) принцип емпатичного ставлення до учасників процесу кроскультурної комунікації [2, с. 237].

Сучасні фахівці мають розуміти культуру не тільки своєї країни, а й інших народів, культуру людства в цілому. Ця проблема диктує необхідність мислити глобально, формувати у студентів толерантне

ставлення до культури інших етносів. Саме розуміння культури інших народів веде до адекватного ставлення до чужих традицій, звичаїв і цінностей. Для існування і розвитку культури в суспільстві повинна бути культурна обізнаність, крім того, створені умови для існування полікультурного середовища, що охоплює не тільки вітчизняні культурні цінності, а й цінності, що належать усьому людству.

На думку І. В. Соколової, результатом професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога є опанування ним таких соціокультурних цінностей: особистісні цінності людини, яка перебуває в постійному діалозі із собою, з іншими людьми, національною культурою, культурами країн, мова яких вивчається; цінності педагогічної діяльності; цінності культури спілкування державною, рідною, іноземною мовами; цінності освітнього середовища факультету, вищого навчального закладу, а також педагогічної практики, де відбувається формування майбутнього фахівця; цінності культури особистості (правової, педагогічної, психологічної, екологічної, економічної, естетичної) [3, с. 23].

Проте, міжкультурне спілкування має проблему – задовольнити потреби суспільства та використовувати потрібні для цього ресурси з найменшими втратами як для однієї, так і для іншої сторони діалогу. Ситуація може погіршитися з двох причин. По-перше, під час міжкультурної комунікації не всім учасникам комунікативного процесу потрібна інформація, доступна для представника іншої культури, тому що люди, для яких конкретна мова є іноземною, сприймають зміст і форму певних лінгвістичних структур по-іншому, ніж носії мови, які, в свою чергу, теж не можуть використовувати всі доступні засоби мовлення, оскільки інша сторона діалогу їх не розуміє. По-друге, у разі виникнення проблеми у суспільстві учасники діалогу можуть розширити або звужити межі конфлікту, залежно від змісту потрібної інформації та засобів її передачі [4, с. 348].

На сьогодні різноманіття культур і мов розглядається як один з найцінніших елементів світової культурної спадщини, а також як засіб кроскультурної взаємодії у полікультурному і мультилінгвальному просторі. Таким чином, вивчення мов міжнародного спілкування має відбуватися в контексті діалогу культур (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, В. В. Сафонова, С. Г. Тер-Мінасова та ін.) і призводити до формування кроскультурної компетентності.

За В. В. Сафоною, навчання в контексті діалогу культур передбачає створення дидактико-методичних умов для порівняльного вивчення іншомовної та рідної культур під час формування комунікативних умінь міжкультурного спілкування, причому методичною домінантою повинна бути орієнтація на формування тих, хто навчається як учасників діалогу культур [5, с. 166]. Мова розглядається не лише як інструмент соціалізації особистості, але і як головний елемент культури народу, що сприяє вихованню поваги до мови і культури країни, мова якої

вивчається, і таким шляхом досягненню міжкультурного порозуміння.

Дослідження в області соціолінгвістики (О. С. Ахманова, Л. Б. Нікольський, Ю. Д. Дешерієв та ін.) і соціальної психології (Б. Я. Паригін, Л. А. Петровська, Г. М. Андреева, І. М. Богомолова) виявили, що для повноцінного спілкування іноземною мовою необхідно не тільки вміння володіти мовним матеріалом, а й володіння позамовними знаннями, пов'язаними з культурою та звичаями цієї спільноти. Незнання цього позамовного матеріалу є перешкодою в процесі спілкування і викликає непорозуміння через «часткову розбіжність між комунікативно-мовними спільнотами в наборі знань про світ» [6, с. 10].

Як відомо, культура є комплексом суб'єктивацій (уявлень, цінностей, норм та ін.) і об'єктивацій (дій, мови, артефактів), які обов'язково мають засвоюватися в процесі кроскультурної освіти та використовуються в повсякденній орієнтації. Найважливіша функція культури – це те, що вона є способом, за допомогою якого суспільства вирішують проблеми. Будь-яка послідовність явищ у часі і будь-яке розташування об'єктів у просторі (патерни культури) демонструють цілісну своєрідність рідної для певної нації культури. У широкому розумінні з патернами (образами) культури можна пов'язувати величезну кількість особливостей людської поведінки [7]. Тому вчені все частіше говорять не просто про навчання молодого покоління, а про кроскультурну освіту як індивідуальний процес розвитку особистості, що обумовлює зміну її поведінки, пов'язаної з розумінням і ухваленням культурно-специфічних форм поведінки представників інших культур.

Майбутні вчителі іноземної мови повинні розуміти, що вимога одночасного оволодіння іноземною мовою на високому рівні з боку тих, хто вивчає, і тих, хто є носієм цієї мови, виступає лише ігноруванням умов, за яких здійснюється процес вивчення. Радикально різняться й умови використання мови. Так, зокрема, природне використання рідної мови завжди є ситуативно обумовленою послідовністю виконуваних дій, тоді як ті, хто перебуває на стадії опанування системи іноземної мови, використовують «чужомовні» знаки як засіб для встановлення аналогій із національно-культурною символікою свого народу [2, с. 217–219].

Полікультурна освіта може урізноманітнити досвід кроскультурного спілкування між фахівцями, які активно співпрацюють в різних сферах. Долучаючись до культурної спадщини, людина пізнає життєвий досвід не одного покоління, а всього людства. Тому важливою умовою є створення полікультурного середовища, що сприяє визнанню культурної самобутності народів і формування толерантності. Систематична робота з формування у майбутніх учителів іноземної мови кроскультурної компетентності призведе до підвищення у них рівня толерантності і зниження кількості негативно налаштованих на міжкультурну взаємодію.

У практиці полікультурного навчання з метою формування у майбутніх учителів кроскультурної компетентності набули поширення

активні методи навчання: дискусії, інструктаж, ділові ігри, моделювання, кроскультурні співбесіди, аналіз етнокультурних ситуацій, міжкультурні тренінги, метод моніторингу й діагностики та інші, які дозволяють повноцінно зануритися тим, хто навчається, в активну контрольовану міжнаціональну взаємодію. Продуктивні методи дозволяють розгорнути міжнаціональні проблеми в динаміці і дають можливість учасникам прожити необхідну кількість часу в конкретних ситуаціях міжнаціональної взаємодії. За допомогою ефективних методів навчання формуються навички міжнаціонального спілкування і взаємодії, розвиваються і формуються впевненість в собі, здатність до гнучких взаємин, а головне, здатність до розуміння.

В сучасних умовах професійна компетентність майбутніх учителів іноземної мови є сукупністю професійних знань, умінь, способів виконання професійної діяльності, а також здатність здійснювати професійну діяльність іноземною мовою. Тому підготовка студентів до кроскультурної комунікації шляхом формування кроскультурної компетентності під час навчання іноземної мови у вузі стає вимогою часу, однією з умов майбутньої успішної професійної діяльності. Для організації ефективної кроскультурної комунікації слід формувати навички і вміння використовувати іноземну мову як засіб спілкування з представниками різних культур.

Підвищення якості іншомовної підготовки майбутніх фахівців можливо за рахунок перегляду змісту навчання, активного включення студентів у процес свого професійного становлення, впровадження нових педагогічних технологій, що враховують професійні та особистісні інтереси студентів, тобто реалізують особистісно-орієнтований підхід до навчання. Для забезпечення ефективності процесу формування кроскультурної компетентності слід розробляти нові методологічні підходи і визначати педагогічні умови їх реалізації, над чим сьогодні працюють вітчизняні вчені та педагоги-практики. Методика формування кроскультурної компетентності має ґрунтуватися на таких лінгво-дидактичних принципах: принцип лінгвокультурологічної та лінгво-країнознавчої спрямованості; принцип спрямованості на формування кроскультурної грамотності майбутніх спеціалістів; принцип контрастивності, що відображає кроскультурний аспект навчання; принцип співвивчення мови і культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юдіна О. В. Система вправ для навчання майбутніх менеджерів міжкультурного спілкування німецькою мовою / О. В. Юдіна // Іноземні мови. – 2009. – № 2. – С. 35–39.
2. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб. : КАРО, 2005. – 352 с.
2. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога

- за двома спеціальностями : монографія / за ред. С. О. Сисоевої // МОН України ; АПН України ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Маріуполь. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Издательская группа «Прогресс»: Универс, 1993. – 655 с.
  4. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В. Сафонова. – Воронеж : Истоки, 1996. – 237 с.
  5. Райхштайн А. Д. Национально-культурный аспект интеркоммуникации / А. Д. Райхштайн // Иностранные языки в школе. – 1986. – № 5. – С. 10–14.
  6. Емельянов Ю. Н. Основы культуральной антропологии / Ю. Н. Емельянов. – СПб., 1994. – 270 с.